

کارکردها و اثرات فن آوری اطلاعات-ارتباطات بر جوانان و رابطه بین میزان استفاده از اینترنت و انزوای اجتماعی دانشجویان

ویدا فلاحی^۱، سمیه زارع^۲

مقدمه

در عصر حاضر فن آوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)، اینترنت، شبکه‌های رایانه‌ای، و همچنین رسانه‌ها بر ابعاد گوناگون زندگی بشر تأثیر گذاشته است و تأثیرات این علم بر زندگی مردم به خصوص جوانان و نوجوانان کاملاً مشهود است.

تأثیرات گسترش شبکه‌های اینترنتی بر رفتار جوامع، فناوری اطلاعات و ارتباطات همانند دیگر تکنولوژی‌های نوین، فرصت‌هایی را برای توسعه فراهم می‌آورد، اما به طور همزمان و به موازت گسترش و استفاده‌های مثبت آن، کاربردهای نادرست آن مشکلات و اختلالاتی را در عملکرد جوامع سبب شده است. پورنوگرافی از جمله استفاده‌های نادرست و دارای اثرات مخرب بر رفتار انسانها است و معمولاً نوجوانان و جوانان مشتریان اصلی چنین مقولاتی هستند. حتی کشورهای غربی نیز به مشکلات ناشی از این مسئله پی‌برده‌اند و با ارائه راهکارهایی، به دنبال مهار آن هستند. مهم‌ترین مسئله ناشی از این موارد، بلوغ زودرس جنسی است. آگاهی‌های جنسی زود هنگام، در بسیاری کشورها، به خصوص کشورهای شرقی، از مهم‌ترین مشکلات فرهنگی است و از طرف دیگر ایجاد کسب و کارهای ناشایست و غیر انسانی موجب فریب نوجوانان و جوانان، استفاده‌های سودجویانه و غیر اخلاقی از آنها و نهایتاً مشکلات اخلاقی و رفتاری را در آنها به همراه خواهد داشت.

در مورد نوجوانانی که از اینترنت استفاده می‌کنند، این خطرات وجود دارد که آنها بخواهند همه اوقات فراقتشان را به فعالیت‌های اینترنتی مثل چت کردن اختصاص دهند. در اینصورت علاوه بر اینکه مزایای فعالیت‌های اجتماعی را از دست داده‌اند، ممکن است به اینترنت وابستگی هم پیدا کنند و یا بر اثر کنجکاوی و تنوع‌طلبی به مکان‌های نامناسب نیز سر زده و اوقات خود را تلف نمایند و در پایان هم حاصل آنها از این اوقات فراغت به جای سازندگی و نشاط افسردگی، احساس گناه و پشیمانی و اعتیاد به اینترنت باشد علاوه بر این‌ها بازداشتن از کارهای تحصیلی، خلق نیازهای کاذب، برانگیختن حالت تهاجمی، تسخیر ذهن، رواج رفتارهای ضد اجتماعی، فرو رفتن آنها در دنیای تخیلی، تهدید سلامتی جسمی، روانی و رفتاری بر اثر وابستگی شدید به آن، تعارض فرهنگی همه و همه می‌تواند از پیامدهای منفی گسترش فن آوری اطلاعات و ارتباطات باشد.

شاید عیب اصلی ارتباطات اینترنتی آن است که ارتباط در فضای مجازی، اساساً بر متن استوار است و بنابراین، از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل‌های رودررو بی‌بهره است (سعیدی و شکیبیا، ۱۳۸۴). کیسلر و همکارانش (۲۰۰۱) معتقدند این موضوع که آیا اینترنت تأثیر اجتماعی مثبت و یا منفی دارد، چه بسا به چگونگی بهره‌گیری از اینترنت و آنچه را که افراد از دست می‌دهند تا به اینترنت بپردازند، بستگی دارد. مهم‌ترین ویژگی اجتماعی منحصر به اینترنت که موجب جذابیت آن هم شده است امکان ناشناس بودن کاربر است که پیامدهای این ویژگی هنوز بطور کامل شناخته نشده است. یکی از پیامدهای آن خود افشاری زود هنگام است که ممکن است به صمیمیت بیشتر منجر شد و پیامد مهم دیگر ناشناس ماندن، عدم بازداری است که به تعریف جونیس (۱۹۹۸) عبارت است از کاهش آشکار نگرانی بابت چگونگی معرفی خود و قضاوت دیگران. در اینترنت افراد بدون نگرانی احساسات و اندیشه و افکار خود را آزادانه بیان می‌کنند و در گفتگوهای آن لاین خود را به فردی جدید تبدیل می‌کنند که بیشتر مورد پسند مخاطب است. در اینترنت می‌توان هویت خود را بارها بازسازی کرد و این کاری است که در دنیای واقعی امکان پذیر نمی‌باشد. کاربردهای فراوان اینترنت و جذابیت آن سبب شده است که در سال‌های اخیر پدیده‌ای به عنوان اعتیاد به اینترنت ظهور یابد (قاسم زاده و دیگران، ۱۳۸۶).

از این رو بسیاری از روان‌شناسان این نگرانی را داشته‌اند که آسانی ارتباط اینترنتی، چه بسا افراد را و دارد تا زمان بیشتری را به تنهایی بگذرانند، به صورت آنلاین با غریبه‌ها صحبت کنند و ارتباط سطحی برقرار سازند. بنابر برخی پژوهش‌های پیمایشی، ارتباطات اجتماعی از طریق اینترنت، ضعیف‌تر از ارتباطات واقعی است و در دراز مدت به انزوای اجتماعی فرد می‌انجامد (شجاعی، ۱۳۸۷). کرات و همکارانش (۱۹۹۸م) در یک پژوهش دراز مدت دو ساله در باره کاربران اینترنت، به این نتیجه دست یافتند که استفاده فزاینده از اینترنت با کاهش ارتباط خانوادگی و شرکت در محافل اجتماعی محلی همراه است. افزون بر این شرکت‌کنندگان در این پژوهش به انزوای اجتماعی و افسردگی دچار شده بودند. کریستوفر و همکارانش (۲۰۰۰م) در پژوهشی با عنوان نقش استفاده از اینترنت در افسردگی و انزوای اجتماعی نوجوانان نشان داد کاربران کم مصرف اینترنت، در مقایسه با کاربران زیاد آن به طور چشم گیری از نظر روابط اجتماعی با یکدیگر تفاوت داشتند (ساندرز و دیگران، ۲۰۰۰).

در تحقیقی که قاسم زاده، شهرآرای و مرادی در مورد اعتیاد به اینترنت، تنهایی و عزت‌نفس دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران انجام دادند نتایج نشان دادند که شیوع اعتیاد به اینترنت در این دانش آموزان ۳۸ درصد است و با همتا کردن دانش آموزان معتاد به اینترنت با کاربران معمولی و کاربران در معرض خطر و دانش آموزان غیر کاربر اینترنت و انجام مقایسه بین آن‌ها به این نتیجه رسیدند که معنادار از کاربران معمولی و غیر کاربران به طور معناداری تنهاترند و همچنین عزت‌نفس آنان نیز به طور معنادار از کاربران معمولی پائین تر است (قاسم زاده و دیگران، ۱۳۸۹).

روش

شرکت کنندگان: دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشکده‌های علوم انسانی و علوم پایه دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ نمونه تحقیق شامل ۵۰۰ نفر و به طور تصادفی انتخاب شدند. فرمول نمونه‌گیری روش کوکران بوده است.

ابزار: برای سنجش میزان اعتیاد به اینترنت از مقیاس یانگ استفاده شده است. حدود یک دهه است که پرسشنامه‌ها و مقیاس‌هایی برای اندازه‌گیری این ویژگی تهیه شده است که در تحقیقات مختلف استفاده شده‌اند، در این تحقیق تصمیم گرفته شده از مقیاس یانگ که نسبت به سایر مقیاس‌ها از اعتبار و روایی قابل قبولی برخوردار است استفاده شود. در کره، یو و همکاران او (یو و دیگران، ۲۰۰۴) و کیم و همکارانش (کیم و دیگران، ۲۰۰۵) برای این ابزار اعتبار محاسبه شده با روش آلفای کرونباخ بیش از ۰/۹ را گزارش کرده‌اند، و لی و چو (۲۰۰۵) اعتبار به روش بازآزمایی پس از دو هفته را ۰/۸۵ بدست آوردند. قاسم زاده و دیگران (۱۳۸۶) نیز اعتبار این ابزار محاسبه شده با روش آلفای کرونباخ را در تحقیق خود $\alpha = 0/88$ گزارش کرده‌اند. در این تحقیق نیز اعتبار در مورد تعداد ۵۰۰ نفر از دانشجویان با روش آلفای کرونباخ محاسبه و آلفای کرونباخ $\alpha = 0/82$ بدست آمد. این مقیاس شامل بیست سؤال با مقیاس چند درجه‌ای لیکرت می‌باشد. دامنه نمرات از صفر تا ۱۰۰ است. نمره صفر تا ۳۹ نشان دهنده کاربر معمولی، نمره ۴۰ تا ۶۹ کاربر در معرض خطر و نمره ۷۰ تا ۱۰۰ کاربر معتاد به اینترنت می‌باشد (یانگ، ۱۹۹۸).

برای سنجش تنهایی از مقیاس تنهایی UCLA (راسل، ۱۹۹۶) استفاده شد که تقریباً به مقیاس استاندارد در این حوزه تبدیل شده و شناخته شده‌تر از سایر مقیاس‌هاست (هارت شورن، ۱۹۹۳). در این پژوهش، اعتبار این ابزار با روش فرمول آلفای کرونباخ محاسبه ۰/۸۰ بدست آمد. این مقیاس دارای بیست سؤال می‌باشد که با روش خود گزارش‌دهی بروی مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرت پاسخ می‌دهند. دامنه نمرات از ۲۰ تا ۸۰ می‌باشد و نمره بالاتر نشان‌دهنده انزوای اجتماعی بیشتر فرد می‌باشد (راسل، ۱۹۹۶).

شیوه‌ی گردآوری داده‌ها: با استفاده از ابزارهای گفته شده، گردآوری داده‌ها انجام شد.

یافته‌ها

پس از انتخاب نمونه تحقیق با حجم ۵۰۰ نفر (شامل ۱۶۸ نفر مرد و ۳۳۲ نفر زن) پرسشنامه‌های تحقیقی در بین آنها توزیع و با ارائه توضیحات لازم اطلاعات جمع‌آوری گردید.

جدول ۱

میزان استفاده از اینترنت (گروه یک استفاده کنندگان معمولی-گروه دو افراد در معرض اعتیاد به اینترنت- و گروه سه افراد معتاد به اینترنت)

گروه‌ها	تعداد	درصد	میانگین نمرات
گروه یک	۳۷۸	۵۵/۶	۴۵/۲۶
گروه دو	۱۵۶	۳۱/۲	۴۶/۳۱
گروه سه	۶۶	۱۳/۲	۵۲/۳۶
تعداد کلی	۵۰۰	۱۰۰	

همان‌طور که در جدول شماره ۱ ملاحظه می‌شود درصد شیوع اعتیاد به اینترنت در این نمونه دانشجویی ۱۳/۲ درصد بدست آمده است که البته درصد افرادی که در معرض اعتیاد به اینترنت قرار دارند نیز ۳۱/۲ درصد می‌باشد که می‌توان گفت جمعا ۴۴/۴ درصد از دانشجویان یا دچار این مسئله شده‌اند و یا در آستانه این وابستگی قرار دارند. در مرحله بعد به منظور بررسی تفاوت بین نمرات انزوای اجتماعی دانشجویان گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از اینترنت، تحلیل واریانس یک طرفه بر روی داده انجام گرفت. همان‌طور که در جدول شماره دو مشاهده می‌شود نتایج تحلیل واریانس یک طرفه نشان می‌دهد که به‌طور کلی تفاوت بین انزوای اجتماعی گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از اینترنت در سطح $0/01$ معنادار می‌باشد ($F=6/817$).

جدول ۲

معناداری تفاوت میان گروه‌های مختلف در انزوای اجتماعی

منابع تغییر	مجموع مجزوات	df	میانگین مجزوات	F	سطح معنی داری
تفاوت میان گروه‌ها	۳۴۹/۷۹۲	۲	۱۳۴/۸۹۶	۶/۸۱۷	۰/۰۰۱
درون گروه‌ها	۹۱۰۵/۸۵۶	۴۹۷	۱۸/۳۲۲		
کل	۹۳۵۵/۶۴۸	۴۹۹			

با توجه به معناداری تفاوت‌ها، در مرحله بعد با استفاده از روش‌های مقایسه‌ای دو به دو (آزمون شفه) میانگین‌ها مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج این مرحله نیز نشان می‌دهد که تفاوت بین میانگین گروه‌های یک و سه (استفاده‌کنندگان معمولی اینترنت و معنادان به اینترنت) و همچنین تفاوت بین گروه‌های دو و سه (افراد در معرض خطر اعتیاد به اینترنت و معنادان به اینترنت) در سطح $0/01$ معناداری می‌باشد. اما گروه‌های استفاده‌کننده معمولی و افراد در معرض خطر نمرات‌شان تفاوت معناداری را نشان ندادند است.

در این تحقیق همچنین رشته‌های مختلف تحصیلی افراد شرکت کننده در این تحقیق از نظر میزان استفاده از اینترنت مورد مقایسه قرار گرفتند که هیچ تفاوت معناداری بین آن‌ها مشاهده نشد ($F=2/563$). همچنین نمرات انزوای اجتماعی دانشجویان دختر و پسر نیز مورد مقایسه قرار گرفت ($F=1/11$)، که تفاوت معناداری مشاهده نگردید.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که در این مقاله اشاره شد میزان استفاده از شبکه‌های اینترنتی، سایت‌ها، وب گاه‌ها، گروه‌های گفتگو و یا سایر کاربردهای اینترنتی در حال افزایش است، این

۱ عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز vfallahi@yahoo.com

۲ کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

Young, K. S. (۱۹۹۸). *Caught in the Net: How to recognize the signs of Internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York, NY: John Wiley.

کاربردها هم در گسترش علم و بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها نقش قابل ملاحظه‌ای را ایفا می‌کنند و هم در گسترش ارتباطات اجتماعی بین افراد، اما در کنار کاربردهای فراوان مثبت آن‌ها که ذکر آن در این مقاله شده است کاربردهای منفی آن نیز به موازات ابعاد مثبت آن در حال گسترش است. ارتباطات مجازی هر چند ضروری و مهم، باید در حد و اندازه مناسب و بجا باشد و این نوع ارتباطات هیچگاه نمی‌تواند جایگزین ارتباطات واقعی فرد با افراد خانواده و جامعه گردد و گرنه اختلالاتی را به مرور در زندگی او بوجود خواهد آورد. تأثیرات منفی آن می‌تواند هم جسمی و هم روحی باشد. از جمله اختلالات گزارش شده، اعتیاد به اینترنت، انزوای اجتماعی، کاهش عزت‌نفس، خیال پردازی و رواج رفتارهای ضد اجتماعی می‌باشد. همانطور که این تحقیق نیز نتایج تحقیقات قبلی را در مورد اعتیاد به اینترنت و انزوای اجتماعی جوانان مورد تأیید قرار داد.

هچنین میزان شیوع اعتیاد به اینترنت در دانشجویان بدون توجه به جنسیت و رشته تحصیلی ۱۴/۲ درصد مشاهده گردید که این مسئله لزوم توجه بیشتر را از طرف مسئولان فرهنگی و تربیتی جامعه طلب می‌نماید. براین اساس می‌توان توصیه کرد که به منظور پیشگیری از اثرات منفی آن باید ضمن تشویق جوانان و نوجوانان در بکارگیری این فن‌آوری جدید در زندگی علمی و شخصی‌اش، نحوه کنترل میزان استفاده از آن، نوع استفاده و تسلط بر خود در کاربرد آن‌ها و همچنین تناسب زندگی شخصی، تحصیلی و کار خود را با این نوع فن‌آوری به آن‌ها آموزش داده و آن‌ها را آگاه نمود و از طرف دیگر خانواده‌ها در نحوه برخورد خود با نوجوانان و جوانان دقت بیشتری بعمل آورند، نظارت والدین به‌صورت غیرمستقیم بر میزان کاربرد این رسانه توسط نوجوان و روابط نزدیک و صمیمانه والدین با نوجوانان و جوانان می‌تواند به مقدار زیاد در پیشگیری از این اختلال مؤثر باشد و حمایت اجتماعی جوانان می‌تواند خود مانعی برای انتخاب و جایگزینی این رسانه یا ارتباطات اینترنتی با روابط خانوادگی و در نتیجه وابستگی شدید جوانان به ارتباطات مجازی باشد.

قسمتی از نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات قاسمی و دیگران (۱۳۸۶) همسو می‌باشد، آنها در تحقیق خود مشاهده کردند که افراد در معرض خطر با افراد معمولی تفاوت معناداری داشته اما تفاوت آنها با گروه‌های معتاد به اینترنت معنادار نبوده است. در هر صورت نمونه آن‌ها از دانش آموزان دبیرستانی بوده است و علاوه بر آن چهار گروه مطالعاتی داشته اند که یک گروه آن نیز کسانی بوده که از اینترنت هیچ استفاده‌ای نکرده بودند شاید تفاوت در این قسمت از نتایج، مقداری ناشی از تفاوت سنی و تفاوت تقسیم‌بندی گروه‌ها باشد. همچنین با نتایج تحقیق کریستوفر و همکارانش (۲۰۰۰م) که در مورد نوجوانان (کاربران کم، متوسط و زیاد اینترنت) انجام گرفته است همسو می‌باشد که تفاوت معناداری در نمرات انزوای اجتماعی کاربران کم و زیاد اینترنت مشاهده گردیده بود. نکته قابل توجه در این تحقیق این است که اگر چه تفاوت معناداری در نمرات انزوای اجتماعی گروه‌های در معرض خطر اعتیاد به اینترنت و گروه‌های معتاد به اینترنت مشاهده گردید یا به عبارتی نمرات انزوای اجتماعی کاربران در معرض خطر مانند کاربران معمولی اینترنت نبوده است، اما با توجه به احتمال گسترش استفاده این افراد از اینترنت احتمال پیوستن این گروه به معتادان اینترنت در آینده نزدیک در صورت عدم کنترل میزان استفاده از آن و عدم آموزش روش‌های پیشگیری از این آسیب به جوانان و نوجوانان وجود دارد و لذا موقعیت نمرات این افراد را در این زمینه نمی‌توان ثابت فرض کرد.

منابع

- جاویدان، رضا، امین لاری، منصور، جنتی، سعید. (۱۳۸۴). *فناوری اطلاعات و ارتباطات، تعادل چالش و فرصت‌ها*، ره آورد نو، شماره ۱۳، زمستان ۸۴ سعید، علی و شکبیا، ابوالقاسم. (۱۳۸۴). *روان‌شناسی آسیب شناسی ارتباطات اینترنتی*، تهران، انتشارات سنبله، ص. ۲۸.
- شجاعی، محمد صادق. (۱۳۸۷). *روان‌شناسی و آسیب شناسی اینترنت*. فصلنامه علمی - تخصصی روان‌شناسی در تعامل با دین، سال اول، شماره اول، بهار ۸۷ قاسمی، لیلی. شهرآرای، مهرناز و مرادی، علیرضا. (۱۳۸۶). بررسی میزان شیوع اعتیاد به اینترنت و رابطه‌ی آن با تنهایی و عزت‌نفس در دانش آموزان دبیرستانی شهر تهران. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره مسلسل ۸۹، شماره ۱، بهار ۱۳۸۶.
- Sanders, T.M and Diego, M and Kaplan, M. (۲۰۰۰). *The Relationship of Internet use to Depression and Social Isolation among Adolescents*. Internet Address: <http://www.findarticles.com/p/Articles/mim۲۲۴۸/۱۳۸۲/ai۱۳۸۲۵۱>
- Hartshorne, T. S. (۱۹۹۳). Psychometric properties and confirmatory factor analysis of the UCLA Loneliness Scale. *Journal of Personality Assessment*, ۶۱(۱), ۱۸۲-۱۹۵.
- [Http://www.findarticles.com/p/articles/mim۲۲۴۸](http://www.findarticles.com/p/articles/mim۲۲۴۸).
- Kim, K. and et al. (۲۰۰۵). Internet Addiction In Korean Adolescents and it's relation to Depression and suicidal ideation. A Questionnaire survey. *International Journal of nursing studies*.
- Russell, D. (۱۹۹۶). The UCLA Loneliness Scale (Version ۳): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, ۶۶, ۲۰-۴۰.
- Yoo, H.J. and et al. (۲۰۰۴). Attention Deficit Hyperactivity Symptoms and Internet Addiction. *Psychology and Clinical Neurosciences*, (۵۸) ۴۸۴-۴۹۴.

سمینار سراسری

دانشجویان

اردیبهشت ماه ۱۳۸۹

مجری:

دفتر مرکزی مشاوره وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

